

ITALOCENTRIČNE NARACIJE EGZILA:
POVIJEST, IDENTITET I KNJIŽEVNOST
ZADARSKIH TALIJANA

Sveučilište u Zadru

Apstrakt: Rad analizira italocentrične naracije egzila u književnosti zadarskih Talijana, promatrajući egzodus sredinom 20. stoljeća ne samo kao povijesni događaj, već kao duboko identitetsko, emocionalno i pripovjedno iskustvo koje je oblikovalo specifičan književni diskurs. Rad pokazuje kako spomenuta zajednica u egzilu strukturira vlastitu prošlost, identitet i sjećanje kroz talijansku kulturnu matricu, pritom stvarajući prepoznatljiv sustav književnih obrazaca. Središnji dio rada usmjeren je na analizu opusa triju ključnih autora: Raffaelea Cecconija, Liane De Luca i Caterine Felici. Cecconijev fragmentarni opus otkriva egzil kao prostor kontemplacije, djela Liane De Luca oblikuju egzil kao intimnu memoriju, dok poezija Caterine Felici otkriva egzil kao dio svakodnevice. Komparativnom analizom utvrđuju se zajedničke poetske i identitetske odrednice: idealizirani Zadar kao mitski grad, fragmentarnost pripovijedanja, italocentrična rekonstrukcija kontinuiteta, jezik kao posljednji prostor pripadanja te emocionalna dvojnost nostalgije i melankolije. Zaključno, rad pokazuje kako književnost zadarskih Talijana u egzilu nadilazi lokalni okvir i okvir dijaspore te se uklapa u šire europske tokove književnosti egzila. Ona je istodobno dokument povijesne perforacije i autonomna poetika koja egzil pretvara u univerzalnu metaforu ljudske ranjivosti, identitetske nestabilnosti i potrage za unutarnjim domom.

Ključne riječi: egzil, Zadar, zadarski Talijani, italocentričnost, identitet, fragmentarnost, književnost egzila

1. Uvod

Egzil je jedan od temeljnih iskustvenih i književnih obrazaca europske modernosti. Između povijesne disperzije, izmještenosti i pokušaja ponovne artikulacije identiteta, subjektivnost književnika u egzilu oblikuje se na mjestu gdje se susreću povijest, sjećanje i pripovijedanje (Said 2000: 173–186). Kod zadarskih Talijana – zajednice koja je sredinom 20. stoljeća prošla kroz dramatičan proces kolektivnog odvajanja od grada koji je dugi niz godina bio središte dalmatinskog romaniteta – egzil poprima sasvim specifičan oblik: on nije samo gubitak doma, nego je i gubitak grada koji je, u projekciji talijanske kulturne imaginacije, funkcionirao kao simbol vlastite povijesne legitimacije (Monzali 2015: 48–62). Zato egzil zadarskih Talijana počesto nosi snažan italocentrični naboj: pogled na prošlost, povijest i identitet filtriran je kroz ideju pripadanja kulturnoj matrici koja se doživljava kao izvorna, neupitna i kontinuirana. Ovaj rad nastoji istražiti dinamiku tih italocentričnih naracija egzila: načine na koje su

zadarski Talijani, kroz književnost i memoarski diskurs, artikulirali svoje iskustvo raseljenosti, ali i način na koji su povijest i identitet promijenili svoja značenja u trenutku radikalnog prekida s prostorom koji je oblikovao njihovu zajedničku memoriju. Premda se povijesni okvir egzodusa nakon Drugog svjetskog rata može opisati nizom jasno konstatiranih političkih i vojnih okolnosti, narativi egzila stvaraju drukčiju topografiju – onu emocionalnu, simboličku i imaginativnu – u kojoj Zadar postaje istodobno i izgubljeni grad i toponim koji se čuva kao jezgra identiteta.

Za razumijevanje takvoga procesa ključan je teorijski okvir fenomena egzila. Uvidi Edwarda Saïda o egzilu kao paradigmi modernog intelektualca (Saïd 2000: 173–186) te Bhabhino promišljanje nacije kao fragmentiranog, diseminiranog konstrukta, omogućuju da se egzil ne promatra samo kao povijesna nužda, već i kao trajni modalitet identitetskog samoodređenja (Bhabha 1994: 139–170). U tom je smislu književnost mjesto gdje se egzil ne samo tumači, nego i nadilazi: pisanje postaje prostor u kojem se izgubljeno iskustvo preobražava u smisao (Guillén 1985: 61–75).

Zadarski su Talijani unutar vlastitog kolektivnog imaginarija nerijetko sebe vidjeli kao posebnu zajednicu, čime su stvarali identitetski složenu poziciju između Italije i istočnojadranskog prostora. Upravo ta „međupozicija“ postaje ključni okvir njihove književnosti. Ona se ne iscrpljuje u pukom osjećaju nostalgije, već u strukturiranju povijesti i identiteta kroz specifičnu optiku: italocentričnom pogledu na Zadar, Dalmaciju i vlastito mjesto u povijesti.

Korpus kojim se ovaj rad bavi sastoji se od djela književne i publicističke produkcije autora zadarskih korijena nastale od kraja Drugog svjetskog rata do današnjih dana: od Raffaelea Cecconija, čiji se književni raspon kreće od lirskih minijatura do složenih proznih struktura, preko poetske i introspektivne dionice filološki potkovane Liane De Luca, do intimističkih pjesama tankoćutne Caterine Felici. Njima se pridružuje i niz autora čiji su memoarski, dnevnički ili povijesni tekstovi oblikovali kolektivnu sliku o egzilu. Ova heterogena produkcija omogućuje da se sagleda zapleten raspon iskustava u egzilu: od traume do sublimacije, od prošlosti do književne fikcionalizacije identiteta. Cilj rada nije samo interpretacija ovih tekstova, već i rekonstrukcija šire kulturne matrice u kojoj egzil postaje ključni generator pisanja. Italocentrična perspektiva ne shvaća se kao ograničenje, već kao jedan od načina identitetske artikulacije zajednice koja je pokušala nadomjestiti gubitak zavičaja stvaranjem simboličkog prostora u jeziku. U tom smislu književnost egzila nije samo svjedočanstvo, nego i kulturna strategija: način da se povijest učini živom, da se identitet ponovno uspostavi, da se izgubljeni grad ponovno pronađe – u tekstu. U nastavku rada najprije će se predstaviti povijesno-identitetski kontekst egzila zadarskih Talijana, zatim pojam italocentričnosti i njegovi temeljni elementi, nakon čega slijedi analiza izabranih autora i tekstova.

2. Povijesno-identitetski okvir

Povijest zadarskih Talijana u 19. i 20. stoljeću predstavlja iznimno složen splet političkih, kulturnih i identitetskih procesa koji su kroz duže razdoblje oblikovali njihov osjećaj pripadnosti zasebnoj zajednici. U središtu toga iskustva nalazi se ideja Zadra kao grada-središta dalmatinskog romaniteta, mjesta u kojem se, prema vlastitoj samopercepciji većine esula, prelamaju višestoljetne veze Venecije, Dalmacije i Italije (Monzali 2015: 3–16). Takva je slika bila rezultat dugog povijesnog procesa, ali i aktivnog kulturnog stvaranja, koje je tijekom prve polovice 20. stoljeća uvelike odredilo način na koji će kasnije biti artikuliran egzil.

Zadar je između dva svjetska rata funkcionirao kao izdvojena talijanska enklava, teritorijalno odvojena od matičnog tla, ali snažno simbolički nabijena. Gubitak grada krajem Drugog svjetskog rata, obilježen razaranja, strahom i naglim urušavanjem svakodnevice, bio je traumatičan za cjelokupno civilno stanovništvo. Međutim, za talijansku zajednicu predstavljao je nešto više od povijesne katastrofe: on je bio prekid kontinuiteta koji se doživljavao kao stoljetni. Upravo je ta svijest o dugotrajnosti vlastite prisutnosti oblikovala pisanu matricu egzila kao kolektivne povijesne nepravde (Monzali 2015: 112–145). U tom se smislu povijest i sjećanje nerijetko spajaju, stvarajući sliku o gradu koji je istodobno i realni prostor i središnji mit zajednice.

3. Italocentrične naracije egzila

Italocentrična naracija egzila označuje specifičan način tumačenja prošlosti, identiteta i kulturnog nasljeđa u kojem se Zadar i Dalmacija interpretiraju gotovo isključivo kroz talijansku povijesnu, kulturnu i emocionalnu matricu. Ne radi se o jednostavnom osjećaju pripadnosti Italiji, nego o složenom diskurzivnom mehanizmu koji povezuje povijesnu legitimaciju, kolektivnu memoriju i osobno iskustvo gubitka prostora.

Italocentričnost nije nužno ideološka; ona je ponajprije egzistencijalna: pokušaj da se izgubljeni svijet učini koherentnim i pripovjedno održivim. Kod zadarskih Talijana italocentrična perspektiva oblikovala se u tri razine: povijesnoj, identitetskoj i književnoj. Na povijesnoj razini ona proizlazi iz višestoljetne prisutnosti talijanskog (odnosno, prethodno venecijanskog) kulturnog sloja u Zadru (Monzali 2015: 3–16), čiji su ostaci vidljivi ponajprije u arhitekturi, jeziku, administraciji i školstvu. Taj „povijesni argument“ postao je važan element *esulske* autopercepcije: u brojnim se memoarskim, publicističkim i književnim tekstovima pojavljuje ideja o Zadru kao najzapadnijem istočnojadranskom gradu, kao točki u kojoj se talijanska kultura prirodno naslanja na obalu istočnog Jadrana (Toth 2008). Pritom se često zanemaruje činjenica da su dalmatinski gradovi oduvijek bili višeslojni i multietnički, s dinamičnim od-

nosima između romanskog i slavenskog stanovništva. Bhabhina ideja “disseminated identity” objašnjava kako se identitet *esula* razvija između dviju kultura: talijanske i dalmatinske, stvarajući hibridni prostor pripadanja (Bhabha 1994: 139–140). Guillén ovakve narative analizira kroz polaritet između “literature of exile” i “literature of counter-exile”, pri čemu potonja označuje način pisanja koji iskustvo egzila transformira u širi simbolički i univerzalni okvir (Guillén 1976: 272–273). Na identitetskoj razini italocentrična naracija funkcionira kao odgovor na traumatičan gubitak grada (Said 2000: 179). Nakon egzodusa, kad je realna pripadnost prostoru nepovratno izgubljena, zajednica se okreće narativima koji omogućuju ponovno učvršćivanje identiteta. Tada se oblikuje slika Zadra kao mitskog mjesta: grada koji više ne postoji u onom obliku kakav pamte *esuli*, grada koji se može rekonstruirati jedino kroz jezik, sjećanje i književni tekst. U tome kontekstu italocentričnost postaje mehanizam samoodržanja: ona egzilantu omogućuje da ponovo artikulira svoj identitet kao sklad, unatoč povijesnom i geografskom rasapu.

Treća razina italocentričnih naracija jest književna i o njoj će najviše biti riječ u ovom prilogu. Upravo u književnosti ovaj se diskurs najjasnije artikulira. Autori poput Raffaelea Cecconija, Liane De Luca i Caterine Felici stvaraju poetiku egzila u kojoj Zadar postaje središnji *topos* – ne samo geografski, nego kulturni i emocionalni centar. U njihovim se tekstovima pojavljuje idealizirana slika grada: ulica, kuća i trgova, čije prostorne konfiguracije više nisu provjerljive u stvarnosti, nego žive kao čvrsti i stalni znakovi identiteta. Takva idealizacija nije tek nostalgичna; ona je strukturalna. Književnost egzila nastoji „popuniti“ prazninu nastalu gubitkom doma, pretvarajući Zadar u simbolički prostor koji je moguće naseljavati isključivo riječima.

Italocentrične naracije egzila oblikovane su i kroz specifičan odnos prema povijesti. Umjesto kompleksnih, a ponekad proturječnih povijesnih procesa, brojni tekstovi rekonstruiraju prošlost kao linearan slijed talijanskog prisustva. Od Venecije do Kraljevine Italije, prošlost se interpretira kao nedjeljiv kontinuitet. U tom se narativu gubitak grada doživljava kao povijesna anomalija – iznimka, a ne rezultat povijesnih silnica koje su djelovale tijekom 20. stoljeća. Ovakav pogled razumljiv je s obzirom na traumatičnost egzila, ali ima i književnu funkciju: on stvara stabilnu narativnu strukturu u koju se egzilant može smjestiti, a vlastitu prošlost razumjeti kao dio šire povijesne cjeline. Jedan od ključnih pojmova u ovim narativima jest „zavičaj“. No za razliku od klasičnih dihotomija dom–egzil, kod zadarskih Talijana zavičaj nije nužno domovina, nego grad. Zadar je u njihovoj imaginaciji mikrokozmos, prostor u kojem se susreću osobna i kolektivna memorija. Ova „urbanocentrična“ dimenzija italocentričnih naracija egzila razlikuje zadarsku *esulsku* književnost od drugih egzilantskih korpusa: egzil nije gubitak države, nego gubitak grada; nije gubitak nacionalne pripadnosti, nego gubitak urbanog prostora u kojem je identitet bio utjelovljen.

Italocentrična perspektiva vidljiva je i u načinu na koji autori rekonstruiraju vlastite biografije. Mnogi *esuli* sebe opisuju kao „Dalmate“, ali u značenju koje se prije svega odnosi na posebnu zajednicu unutar talijanskog kulturnog prostora, negoli na širi regionalni identitet. U tekstovima često susrećemo izraze poput „rimasto Dalmata“ ili „Dalmata italiano“, što svjedoči o slojevitosti identiteta koji se ne može svesti na jednostavne kategorije. Upravo ta slojevitost omogućila je nastanak specifičnog diskursa egzila – diskursa u kojem se talijanski identitet prepliće s lokalnom memorijom, a Zadar pretvara u središnji simbolički znak. Ovakav model naracije nerijetko uključuje i određenu mitologizaciju prošlosti. To nije puko idealiziranje, nego pokušaj da se povijest prevede u narativ, a narativ u identitetsku matricu. U tom procesu književnost postaje ključni medij: ona egzilantima omogućuje da artikuliraju vlastite traume, ali i da ponovno izgrade simbolički svijet u kojem je identitet moguće živjeti makar u imaginaciji. Iz te se potrebe rađa snažan književni interes za detalje svakodnevice starog Zadra – od mirisa i okusa, do arhitekture i obiteljskih rituala – koji poprimaju gotovo sakralni status, postajući znakovi trajnog pripadanja gradu koji je izgubljen.

Važno je, međutim, naglasiti kako italocentrične naracije egzila nisu homogeni diskurs. Unutar njih postoje različite nijanse i tonovi: od patetične nostalgije do suptilne ironije, od političke reinterpetacije prošlosti do univerzalnih meditacija o gubitku. Zajedničko im je, međutim, to da Zadar predstavljaju kao središnju matricu identiteta, a egzil kao stanje koje je moguće prevladati jedino kroz pisanje. Na ovaj način književnost postaje prostor u kojem se prošlost i sadašnjost spajaju, a identitet stabilizira.

U sljedećem poglavlju analizirat će se književna produkcija zadarskih Talijana s posebnim naglaskom na specifičnosti poetike egzila i načine na koje se italocentrični elementi ugrađuju u njihove tekstove.

4. Književnost egzila zadarskih Talijana

Književnost egzila zadarskih Talijana čini heterogenu, ali jasno prepoznatljivu cjelinu u kojoj se susreću autobiografski fragmenti, memoarski diskurs, poezija i različiti oblici fikcionalizirane proze. Iako se autori razlikuju po generacijskoj pripadnosti, poetici i žanrovskom habitusu, njihovi se tekstovi okupljaju oko zajedničkog jezgrinoga *toposa*: Zadra kao izgubljenog grada, te egzila kao temeljne egzistencijalne i narativne matrice. Književna produkcija *esula* tako postaje prostor u kojem se traumatično iskustvo izmještanja pretvara u simbolički sustav značenja, čineći egzil ne samo temom nego i strukturnim principom naracije. Ono što ovu književnost čini jedinstvenom jest činjenica kako egzil ne djeluje tek kao pozadina radnje, nego kao glavni pokretač pripovjedne logike. U mnogim tekstovima egzil je polazište, središte i završna točka, a njegovi

se učinci razgranavaju u emocionalne, identitetske i kulturne slojeve pripovijesti. Autori nerijetko polaze od realnog, povijesnog iskustva – bombardiranja, bijega, gubitka doma – ali ga postupno transformiraju u širu razinu značenja. Egzil tako iz privremenog stanja prerasta u stalno mjesto pripadnosti, mjesto koje definira odnos autora prema svijetu, jeziku i vlastitoj prošlosti.

Jedna od ključnih značajki ove književnosti jest njezina snažna autobiografska osnova. Mnogi autori ne skrivaju izravnu vezu sa stvarnim događajima i vlastitim životnim putem; naprotiv, autobiografski elementi često se naglašavaju kako bi se autentičnost iskustva pojačala. Takva autobiografska usmjerenost ne znači, međutim, da se tekstovi mogu svesti na dokumentarnu vrijednost. Naprotiv, književnost egzila funkcionira na složenoj granici između dokumenta i fikcije: osobna sjećanja i povijesne činjenice prepliću se s narativnim reinterpetacijama, simboličkim nadogradnjama i poetizacijama koje stvaraju specifičan književni prostor između stvarnosti i imaginacije.

Književnost zadarskih Talijana u egzilu dijelom pripada širem korpusu onoga što se naziva književnost egzila, ali ujedno posjeduje i vlastitu prepoznatljivu dionicu. Za razliku od drugih zajednica koje su proživjele kolektivno izmještanje, Zadar nije samo mjesto iz kojeg se odlazilo; on je i prostor duboko ukorijenjene urbane memorije. Zato književnost egzila zadarskih Talijana često poprima oblik urbanog teksta: Zadar se opisuje kroz njegove ulice, kuće, trgove, crkve, zvukove i mirise, kao da se grad može ponovno prizvati u život kroz detalje svakodnevice. Upravo taj minuciozni doživljaj prostora i gotovo opsesivna potreba za rekonstrukcijom izgubljenog urbanog krajolika, bitan je element ove poetike. Ovakvo ispisivanje nostalgije ne služi samo evociranju prošlosti; ono ima funkciju identitetske stabilizacije. Egzilan, lišen realnog prostora pripadanja, stvara novi prostor, u jeziku. U mnogim tekstovima upravo se kroz detalj, kroz sitnu uspomenu ili fragment sjećanja, ostvaruje povratak u Zadar: povratak koji nije moguć u stvarnosti, ali jest u književnosti. Ovaj mehanizam, koji povezuje memoriju i naraciju, jedan je od ključnih razloga zbog kojih književnost egzila zadarskih Talijana povremeno poprima oblik ritualnog očuvanja identiteta.

Vrijedi pridodati kako unutar ove književnosti posebno mjesto zauzima odnos prema vremenu. Tekstovi često stvaraju dvostruku vremenitost: prošlost je idealizirana, jasno ocrtana, topla i prepoznatljiva, dok je sadašnjost prikazana kao neuravnotežena, fragmentirana i egzistencijalno nesigurna. Između ta dva vremena postoji stalna tenzija. Prošlost nije samo izgubljena; ona je i nemoguća za potpuno rekonstruiranje, što dovodi do svojevrsne melankolije naracije, osjećaja da svaki pokušaj povratka nužno ostaje nepotpun. Politička stvarnost nakon egzodusa: nepovratno raseljena zajednica, novi život u Italiji, nesigurnost identiteta, dodatno pojačava ovu tenziju, čineći egzil ne samo povijesnim iskustvom, nego i trajnim psihičkim stanjem.

U stilskom smislu, književnost zadarskih Talijana u egzilu kreće se između poetičnosti i dokumentarnosti. S jedne strane nalazimo snažne lirske impulse, osobito u poeziji Liane De Luca i Caterine Felici, gdje su motivi mora, vjetra, kamena i svjetlosti česti znakovi unutarnjih stanja. S druge strane, u djelima pisaca poput Lucija Totha, Giovannija E. Lovrovicha ili Marca Perlinija dominira dokumentarni, povijesni i memoarski ton. Ova dva pola međusobno se ne isključuju; oni se nadopunjuju stvarajući bogat korpus u kojem se subjektivna i kolektivna memorija prepliću.

Važno je posebno naglasiti ulogu jezika. Mnogi autori svjedoče o procesu jezične promjene nakon egzila: premda im je talijanski materinji jezik, on je često obojen lokalizmima, dijalektalnim oblicima zadarskog porijekla. Jezik postaje posljednji opipljivi trag identiteta, prostor u kojem se čuvaju sjećanja na zavičaj. Posebna se pozornost može posvetiti dijalektalnoj poeziji, koja u egzilu dobiva intenzivnu emocionalnu snagu. Dijalekt, iako teritorijalno nepovratno izgubljen, u tekstu dobiva novo uporište, postajući most prema identitetu koji se više ne može živjeti, ali se može izgovoriti.

Ova pisana produkcija također se odlikuje snažnom sviješću o fragmentarnosti. Ispričati egzil znači ispričati nešto što se ne može u potpunosti zahvatiti; zato mnogi tekstovi ostaju nedorečeni, rasuti, strukturirani u kratkim odlomcima, fragmentima, epizodama. To ipak nije manjak, nego pjesnički izbor. Fragment odgovara iskustvu: egzilantov život razlomljen je između prošlosti i sadašnjosti, između ovdje i ondje, između identiteta i njegove sjene. Fragmentarnost stoga postaje oblik istine. Ono što ovu književnost čini važnom u širem kontekstu talijanske i hrvatsko-talijanske književnosti jest njezina sposobnost da egzil prikaže kao univerzalno iskustvo, a ne samo specifičnu povijesnu činjenicu. U ponajbolja tri autora – Cecconija, De Luce i Felici – egzil postaje metafora za ljudsku krhkost, metafora za način na koji se identitet gradi na gubitku, metafora za pokušaj da se smisao pronađe u razlomljenom svijetu. Upravo ta sposobnost sublimacije čini njihove tekstove dijelom onoga što se u teoriji naziva književnošću "counter-exile" (Guillén 1976: 272–280): književnost koja nadilazi vlastitu povijesnu specifičnost i doseže univerzalnu razinu.

Sljedeće poglavlje predstavlja troje spomenutih autora u ovom kontekstu: Cecconija, De Luce i Felici kao tri najznačajnija književna glasa egzila zadarskih Talijana.

5.1. Raffaele Cecconi

Među zadarskim autorima u egzilu Raffaele Cecconi zauzima središnje mjesto zbog širine svog opusa, raznovrsnosti žanrova i iznimne sposobnosti da osobno iskustvo egzila prevede u univerzalni književni jezik. Njegova je proza – kao i poezija, memoarski zapisi i kratke nara-

tivne forme – prožeta egzilom, ali egzil kod Cecconija nikada nije isključivo autobiografska rana. Naprotiv, on postaje temeljni narativni princip, strukturalna matrica koja određuje njegov odnos prema svijetu, pripovijedanju i jeziku.

U Cecconijevoj se poetici posebno ističu dvije dinamike: prva je stalna tenzija između konkretne, povijesne traume i njezine književne sublimacije; druga je sposobnost da se iskustvo egzila transformira u meditativnu, često kontemplativnu prozu, koja nadilazi usku granicu lokalnog i postaje sugestivna i univerzalna. Upravo ta dvostrukost – ukorijenjenost u povijest i istodobna težnja prema transcendenciji – čini Cecconija jednim od najzanimljivijih predstavnika književnosti egzila zadarskih Talijana.

Cecconi pripada generaciji autora koji su egzil iskusili izravno, u djetinjstvu ili ranoj mladosti. Za njega egzil nije samo traumatičan događaj, nego putanja identiteta: stvarnost koju se ne može izbjeći i koja postaje ključ za razumijevanje sebe u svijetu. U mnogim njegovim tekstovima egzil nije označen velikim povijesnim motivima, nego tihim, intimnim gestama: odlaskom iz kuće, pakiranjem najosnovnijih stvari, osjećajem da se život mijenja nenadano i nepovratno. Takva intimistička dimenzija egzila nije samo osobna, nego i poetička. U Cecconijevom tekstualnom univerzumu egzil je način gledanja na stvarnost: sve je privremeno, krhko, podložno raspadanju. To se vidi u izboru motiva – mora, vjetra, rasutih predmeta, polumračnih prostorija – ali i u narativnoj strukturi, koja često ima oblik fragmenta, skice ili epizode. Time se iskustvo gubitka prevodi u oblik: Cecconi piše onako kako egzil postoji – u isprekidanim linijama, u nepovezanim sjećanjima, u pokušajima da se prošlost uhvati prije nego ponovno isklizne.

Zadar je u Cecconijevom opusu stalna, gotovo opsesivna točka povratka. No to nije Zadar topografije, nego Zadar unutarnjeg pejzaža: grad koji se pamti kroz zvukove, mirise, svjetlosti, fragmente prostora (Cecconi 1971: 11–23). U njegovim djelima Zadar je počesto opisan minimalno – jednim prizorom, jednim predmetom, jednim gestom – ali ti su znakovi dovoljni da otvore čitav emocionalni svemir. Tako se Zadar pretvara u simbol izgubljenog svijeta, ali i u tekstualnu matricu: mjesto gdje pripovijedanje počinje i gdje se uvijek vraća, čak i kad ga autor ne spominje eksplicitno. U tome se vidi i italocentrična perspektiva: Zadar je talijanski u njegovoj memoriji, u jeziku, u buci sjećanja, ali „talijanitet“ nije politička kategorija, nego emocionalna. Cecconi piše iz unutarnje nužde da ponovno izgradi grad koji je nestao, ali ne kroz monumentalne opise, nego kroz fragmente koji imaju intimno, gotovo sakralno značenje.

Jedna od najupečatljivijih značajki Cecconijeve poetike jest fragmentarnost. On ne piše linearno, ne gradi kontinuirano pripovijedanje; umjesto toga, ovaj autor stvara niz odlomaka, kratkih pripovjednih jedinica, impresija. Taj stil nije samo estetski izbor, nego i dubinski strukturiran

odnos prema egzilu: fragment je, kako smo već spomenuli, oblik prikladan za iskustvo koje je samo po sebi fragmentirano. Ovakav pristup omogućuje da se egzil ne predstavlja kao jedan događaj, nego kao niz pukotina u biografiji i identitetu. U fragmentu se čuva neizrecivo, ono što ne može biti obuhvaćeno narativnom totalnošću. Cecconi time stvara književni prostor u kojem se egzil ne pripovijeda kao povijest, nego kao stanje svijesti: stanje u kojem se prošlost pojavljuje iznenada, u formi slike, zvuka ili metaforičkog bljeska.

Ako govorimo o njegovom stilu, on je obilježen stalnom fluktuacijom između dokumentarnog i poetskog izraza (Cecconi 1999: 87–95). U njegovim se tekstovima često javljaju lirske dionice, melankolični opisi pejzaža, naglašena emotivnost, koja ipak nikada ne prelazi granicu patetike. Takva hibridnost omogućava mu da egzil sagleda istodobno iznutra i izvana: kao osobnu ranu i kao univerzalnu metaforu. U umjetničkom smislu, Cecconi pokazuje zavidnu sposobnost minimalizma. On postiže emocionalnu gustoću bez velikih stilskih zahvata: često je dovoljna jedna slika, jedna rečenica da se otvori duboka simbolička dimenzija njegova teksta. Upravo zato njegova djela pripadaju onome što Guillén opisuje kao “literature of counter-exile”, odnosno pisanju u kojem se iskustvo gubitka transformira u univerzalni smisao i refleksivnu, integrativnu poetiku (1976: 272–280).

Jedna od temeljnih vrijednosti Cecconijevog opusa jest to što egzil nije ograničen na geografski i povijesni okvir Zadra. U mnogim njegovim djelima egzil postaje metafora za ljudsku ranjivost, za stalnu mogućnost gubitka, za načine na koje čovjek pokušava nadomjestiti praznine u identitetu. To se očituje u njegovom jeziku: i kad piše o drugim temama, pisanje je prožeto osjećajem prolaznosti, nostalgije i melankolije, koji su prepoznatljivi kao pečat osobe u egzilu.

Takvo uopćavanje egzila dodatno potvrđuje Cecconijev književni status. Njegov opus nadilazi lokalni pečat: on pripada tradiciji talijanske književnosti 20. stoljeća koja egzil čita u ključu egzistencijalnog iskustva. Zato se Cecconi može uspoređivati s drugim autorima koji su egzil pretvorili u književnu paradigmu – poput Magrisove poetike granice ili Sciasciinog moralnog egzila – premda ostaje duboko ukorijenjen u zadar-sku memoriju.

Ono što ima iznimno važnu ulogu u Cecconijevom opusu je prostor. Iako je Zadar središnja točka memorije, autor često koristi motive mora, otoka i obale kako bi uspostavio duhovnu geografiju egzila. More postaje ambivalentni simbol: ono je i granica i veza, prostor gubitka i prostor povratka, mjesto prelaska i mjesto sjećanja. More povezuje Zadar i Italiju, prošlost i sadašnjost, dom i egzil. U Cecconijevom pejzažu more je gotovo antropomorfno: ono pamti, poziva, odbija, pretvara se u emocionalni medij. Takva simbolika prostora ima duboku književnu funkciju. Ona omogućuje da se egzil proširi izvan osobne biografije i postane onto-

loško stanje (Nižić 2005: 157). Prostor više nije samo pozadina događaja; on je aktivni sudionik naracije, nositelj značenja, mjesto prijelaza između onoga što je izgubljeno i onoga što je moguće obnoviti u tekstu.

Zbog svega navedenog, Raffaele Cecconi može se smatrati paradigmatiskim autorom egzila zadarskih Talijana. Njegova sposobnost da osobno iskustvo pretvori u univerzalnu književnu formu, njegova svijest o fragmentarnosti, njegova lirizirana proza i specifičan odnos prema prostoru čine ga autorom koji sintetizira većinu temeljnih obilježja ovoga korpusa.

U sljedećem potpoglavlju analizirat će se opus Liane De Luca, autorice koja egzil približava drugačijim intonacijama – kroz poeziju, unutarnju fragmentaciju i intimne mikrostrukture emocionalnog pamćenja.

5.2. Liana De Luca

Poezija Liane De Luca zauzima izuzetno važno mjesto u korpusu književnosti zadarskih Talijana u egzilu jer egzil u njezinoj poetici nije samo tema, nego dubinski emocionalni i identitetski prostor koji određuje ritam, ton i unutarnju logiku lirskog subjekta. Za razliku od Cecconija, koji egzil često oblikuje kroz narativnu fragmentarnost, De Luca gradi intimnu, introspektivnu strukturu u kojoj se gubitak zavičaja prepliće s osobnim, obiteljskim i emocionalnim iskustvima, tvoreći složenu mrežu sjećanja, svakodnevnih prizora i unutarnjih stanja.

Njezin opus obilježava spoj autobiografskog i meditativnog, u kojem se egzil otkriva ne samo kroz rekonstrukciju prošlosti nego i kroz suptilne promjene u percepciji sadašnjosti. U mnogim pjesmama egzil nije vanjski događaj, nego unutarnja pukotina, stanje u kojem subjekt neprestano održava dijalog s vlastitim identitetom. Zadar se u tim tekstovima javlja kao „unutarnji pejzaž“, kao skriveno mjesto koje nije moguće dohvatiti, ali se može prizvati kroz ritam, sliku, metaforu, tihe zazine i intimne geste. U De Lucinoj poeziji egzil je blizak pojmu melankolije, ali ne sentimentalne – nego refleksivne, kontemplativne. Ritam njezinih pjesama spor je, ujednačen, često nalik meditaciji. Kroz taj ritam autorica otvara prostor za unutarnji glas koji se istodobno opire gubitku i prihvaća ga kao konstitutivni dio identiteta. Egzil tako postaje vrsta unutarne melodije, koja prati subjekt i na neki način oblikuje njegov odnos prema svijetu. U tom je smislu De Luca bliska tradiciji ženskog lirskog pisma u kojem se egzil ne promatra samo kao povijesna trauma, nego kao intimno iskustvo sposobno preoblikovati identitet. Njezine pjesme često se odvijaju u prostoru između dva tiha trenutka: između sjećanja i zaborava, između želje i povlačenja, između unutarnjeg i vanjskog. Upravo ta nedorečenost, taj meki prijelaz između emocionalnih stanja, daje njezinoj poeziji jedinstven osjećaj fluidnosti.

Motiv Zadra u De Lucinoj poeziji nije eksplicitno prisutan kao u Cecconijevim proznim fragmentima, ali grad funkcionira kao skriveni izvor slike i osjećaja. Često se pojavljuju motivi mora, vjetra, čežnje, svjetlosti – elementi koji upućuju na dalmatinski pejzaž, ali bez topografskog označitelja. Taj „blijedi“ Zadar – prisutan u tragovima, ali nikada potpuno imenovan – odražava posebnu narav egzilantske memorije: zavičaj je sveprisutan, ali neuhvatljiv (De Luca 1983: 22–29).

U njezinoj se poetici zavičaj pojavljuje kao prostor koji se doživljava više kroz tijelo nego kroz sjećanje: mirisi, boje, pokreti, tišina, zvukovi valova. Ovaj senzualni pristup prostoru omogućuje autorici da grad učini ne samo mjestom sjećanja nego i mjestom emocionalne rezonancije. Zadar je u njezinom svijetu prije svega emocionalni pejzaž. Poetika Liane De Luca snažno je obilježena ispitivanjem identiteta u situaciji izmještenosti. Pitanja „tko sam izvan mjesta iz kojeg potječem“ i „kako se identitet mijenja kad mu je prostor oduzet“ provlače se kroz mnoge njezine stihove. Subjekt se stalno kreće između dvaju polova: jednog koji pripada prošlosti i koji se hrani sjećanjem, i drugog koji pokušava izgraditi novi identitet u sadašnjosti.

Ovaj identitetski dualizam manifestira se i u specifičnoj uporabi jezika. Iako piše talijanski, njezin je jezik mekan, ritmički ujednačen, često vođen slikovnošću koja nije tipična za standardni talijanski lirski registar. U mnogim se pjesmama osjeća dalmatinska „fjaka“ – svjetlost, raspršenost, sporost – koja upućuje na iskustvo zavičaja kao unutaršnjeg mjesta. Takva interferencija između jezika i prostora oblikuje prepoznatljiv poetski idiom, u kojem se identitet više ne shvaća kao stabilna kategorija, nego kao stalni proces preoblikovanja. Središnji motiv De Lucine poezije jest odsutnost. Odsutnost doma, odsutnost grada, odsutnost vremena u kojem se moglo pripadati bez zadržke. Ali odsutnost kod Liane De Luca nije samo gubitak; ona je i prostor stvaranja. U mnogim se pjesmama upravo iz odsutnosti rađa mogućnost oblikovanja nove, unutarnje geografije, u kojoj subjekt pronalazi privremene prostore smirenosti, iako su krhki i nestalni. Njena poezija ne pokušava nadomjestiti izgubljeni svijet, nego stvara novi, unutarnji, u kojem su prošlost i sadašnjost povezane tankim nitima osjećaja (De Luca 1990: 40–45).

Egzil je u tom smislu stanje stalne napetosti: između prihvaćanja i otpora, između žalovanja i tihe potrage za smislom. U njezinoj poetici ta se napetost ne razrješava, nego živi, pulsira i oblikuje unutarnji ritam pjesme.

Važno je naglasiti i specifičnu žensku dimenziju njezina pisma. Liana De Luca pripada tradiciji autorica koje egzil promišljaju kroz intimu, tijelo, svakodnevne rituale i odnos prema generacijama žena koje su je prethodile. U mnogim se tekstovima osjeća snažna svijest o međugeneracijskom pamćenju: egzil nije samo osobno iskustvo, nego iskustvo koje se prenosi, oblikuje i internalizira unutar obiteljskog, posebno ženskog univerzuma. Takva perspektiva daje njezinoj poetici dodatnu dubinu: egzil

se ne pojavljuje samo kao povijesna katastrofa, nego i kao preoblikovanje emocionalne genealogije. Subjekt istodobno čuva prošlost i stvara novu unutarnju logiku pripadanja; identitet se više ne nasljeđuje, nego se gradi u stalnoj napetosti između onoga što je izgubljeno i onoga što se može ponovno pronaći u jeziku (De Luca 1999: 67–70).

Poezija ove autorice prepoznatljiva je po svojoj minimalističkoj estetici. Ona izbjegava retoričke figure i eksplicitne narativne strukture te se oslanja na sugestivnost, atmosferu i ritam. Često koristi elipsu, pauzu, kratke stihove, tihe prijelaze – stvarajući dojam da je svaki stih izdah, svaki prijelaz okret, svaki fragment trenutak unutarnjeg osluškivanja. U takvoj poetici ne postoji želja za potpunom rekonstrukcijom iskustva. Naprotiv: De Luca prihvaća fragment kao prirodan oblik egzilantskog sjećanja. Fragment joj omogućuje da izgovori ono što je nedovršeno – i upravo u tome krije se snaga njezina lirskog glasa.

Možemo zaključiti kako u korpusu književnosti zadarskih Talijana u egzilu Liana De Luca predstavlja glas tihe postojanosti: njezina je poetika suzdržana, ali duboka; intimna, ali univerzalna; nježna, ali formalno precizna. Egzil u njezinim pjesmama nije samo prošlost, nego trajno unutarnje mjesto, prostor koji se ne može napustiti niti ponovno osvojiti. Njezina poezija omogućuje da se egzil ne promatra samo kao povijesni događaj, nego kao emocionalna matrica u kojoj se osnovne kategorije identiteta – vrijeme, prostor, pripadanje – iznova preispituju.

U sljedećem potpoglavlju analizirat će se opus Caterine Felici, autorice koja egzil oblikuje kroz suptilne poetske strukture, ispitujući njegove učinke na svakodnevicu, intimu i emocionalnu autopercipciju.

5.3. Caterina Felici

U književnosti egzila zadarskih Talijana opus Caterine Felici zauzima posebno mjesto zbog svoje specifične intimističke perspektive, karakterizirane suzdržanom emotivnošću, minimalističkim izrazom i izrazitim fokusom na svakodnevne detalje kroz koje se egzil otkriva kao tiha, ali trajna pozadinska sila. Dok Cecconi egzil tematizira kroz fragmentarne meditacije, a De Luca kroz lirsko unutarnje kretanje, Felici razvija poetiku u kojoj se egzil infiltrira u naoko obične situacije, u geste, misli i male ritmove svakodnevice (Felici 1975: 31–36). U njezinom se djelu egzil ne pojavljuje kao velika narativna tema nego kao trajna atmosfera, diskretni emocionalni filter kroz koji subjekt promatra svijet. Moglo bi se reći kako Caterina Felici pripada autoricama koje egzil shvaćaju kao iskustvo koje se najdublje manifestira u detaljima. Umjesto otvorene tematizacije povijesnih događaja ili dramatiziranih prizora odlaska, ona se fokusira na ono što egzil čini svakodnevnom životu: osjećaj nepripadanja prostoru, tihe pukotine u jeziku, napukline u odnosima, krhkost identiteta koji više nema čvrsto uporište u zavičaju.

U njezinim se djelima često javljaju motivi interijera, kućnih predmeta, obiteljskih rituala i sitnih radnji, koje autorica promatra s gotovo antropološkom pažnjom. Ti predmeti i radnje poprimaju simboličku vrijednost jer postaju nositelji memorije – „prijelazni objekti“ koji nadomještaju izgubljeni prostor doma. Međutim, Felici nikada ne dramatizira egzil; njezina poezija je tiha, gotovo prošaptana, kao da se boji narušiti krhku ravnotežu koja drži sve na okupu. U tome se krije i snaga njezinog opusa: egzil se ne izgovara, nego sugerira; ne prikazuje se frontalno, nego iz kuta, u odrazu, u tišini. Za Felici, jezik je jedan od glavnih nositelja *esuskog* iskustva. Njezina djela obiluju refleksijama o govoru, šutnji, neizrečenom i onome što je izgubljeno u prijevodu između dvaju svjetova. Talijanski, kojim piše, prožet je blagom melankolijom, spor i pažljivo ritmiziran, kao da svaki slog nosi težinu sjećanja. Pri čitanju njenih djela često se pojavljuje osjećaj kako riječi nisu dovoljne – kako jezik ne može obuhvatiti puninu iskustva izmještenosti. U nekim tekstovima Felici se približava poetici jezične nostalgije, gdje je sam čin pisanja čin ponovnog uspostavljanja identiteta. Jezik se ne doživljava kao instrument, nego kao krhki prostor u kojem se otvara mogućnost pronalaska izgubljenog dijela sebe. Pritom autorica nikada ne gubi iz vida svakodnevni, domaći, gotovo kućni ton, koji njezinom jeziku daje posebnu toplinu i blizinu.

Kao i kod prethodno spomenutih autora, memorija je središnji pojam u djelima Caterine Felici. Ipak, za razliku od Cecconija, koji memoriju razvija kao pripovjedni impuls, ili De Luca, koja memoriju pretvara u unutarnju melodiju, Felici memoriju shvaća kao prostor u kojem se subjekt smješta privremeno, kako bi pronašao ravnotežu između prošlosti i sadašnjosti. U njezinim se tekstovima memorija nikada ne pojavljuje kao čvrsta struktura; ona je fluidna, nepostojana, često iznenadna i nepovezana. Ovakva dinamika memorije najčešće dolazi do izražaja u kratkim, lirskim proznim fragmentima, u kojima se prošlost otkriva kao slika, miris, zvuk ili nagla emocionalna reakcija. Memorija kod Felici nije linearna; ona izranja iz svakodnevice, kao potisnuti sloj koji, jednom kada se pojavi, preobražava čitav emocionalni pejzaž subjekta. Upravo ta sposobnost da se kroz sitne znakove prošlosti otvori široki prostor osjećaja čini njezin stil prepoznatljivim i literarno snažnim.

Felici često tematizira egzil kroz metafore prostora: sobe, prozora, hodnika, kućnog praga. Ti prostori nisu slučajni – oni su simbolički prijelazi, mjesta na kojima se subjekt susreće s vlastitom rastrgnutošću. U mnogim djelima autorica stvara unutarnju arhitekturu egzila: niz prostora u kojima se subjekt kreće, ali se nigdje ne može do kraja smjestiti. Ova simbolička arhitektura usklađena je s emocionalnom arhitekturom njezinih likova, osobito ženskih, koji egzil doživljavaju i kao preoblikovanje unutarnjeg života. U tom smislu Felici uvodi i feminističku dimenziju u narativ o egzilu. Egzil u njezinim tekstovima nije samo povijesni događaj koji pogađa zajednicu, nego i fenomen koji mijenja intimne odnose, obiteljske dinamike i emocionalni krajolik žena. Njezine protagonistice

često se nalaze između nostalgije i potrebe za novim uporištima, između prošlosti koju žele sačuvati i sadašnjosti koja ih primorava na prilagodbu.

Jedna od najvažnijih odlika opusa Caterine Felici jest estetika suzdržanosti. Ona ne teži velikim emocionalnim gestama niti grandioznim strukturama; njezina je snaga u tihoj prisutnosti, u pažljivo biranim slikama, u nježnosti kao etičkom stavu prema svijetu. Egzil se u njezinoj poetici ne liječi, ne prevladava spektakularnim povratkom, nego se nalazi u malim trenucima: u pogledu, u dodiru, u unutarnjem razgovoru sa sobom. Ova estetika ima i etičku dimenziju. Felici u svojim tekstovima razvija poseban odnos prema traumama egzila: umjesto da ih izlaže direktno, ona ih prepričava kroz brigu, pažnju, svakodnevne rituale koji čuvaju subjekt od raspadanja. U tom smislu njezina je poetika duboko humana: ona pokazuje kako se život može nastaviti čak i kad je identitet raslojen, kako se smisao može pronaći u krhkosti, ne u monumentalnosti.

Možemo zaključiti kako u korpusu književnosti zadarskih Talijana u egzilu Caterina Felici predstavlja glas intimnog egzila – egzila koji se ne manifestira spektakularno, nego tiho, gotovo neprimjetno, u unutarnjim pomacima svijesti i sitnim emocionalnim transformacijama. Njezin se opus kreće izvan jasnih povijesnih narativa i političkih koordinata; umjesto toga, ona nudi intimnu kartografiju izgubljenosti i ponovnog pronalaženja, emocionalnu geografiju u kojoj egzil postaje prostor nježnosti, ranjivosti i tihog otpora.

6. Zaključak

Književnost zadarskih Talijana u egzilu predstavlja jedinstven kulturni i književni fenomen na razmeđu povijesti, identiteta i narativne imaginacije. U ovome je radu pokazano kako egzil nije samo povijesni događaj, niti isključivo traumatično iskustvo, već temeljna matrica iz koje se oblikuje čitav književni diskurs zajednice koja je izgubila svoj grad. Zadar, u imaginaciji *esula*, ne ostaje stvarni urbani prostor, nego postaje mitski *topos*, simbol unutarnje kohezije i srž identitetskog pamćenja. Upravo ta transformacija grada – iz povijesnog u simbolički, iz zbiljskog u tekstualni – određuje dubinsku strukturu ovoga korpusa.

Jedna od glavnih zaključnih točaka odnosi se na način na koji su autori egzila preoblikovali osobno iskustvo izmještenosti u stabilan i prepoznatljiv književni kod. Egzil se u njihovim djelima ne ispisuje samo kao povijesna činjenica, nego se pretače u atmosferu, u emociju, u način gledanja na svijet, u ritam jezika. Fragmentarnost, eliptičnost, suzdržanost i nostalgična tonalnost nisu samo poetički postupci, nego odraz psihologije osobe u egzilu, življenja raslojenosti i nemogućnosti da se prošlost i sadašnjost do kraja pomire. U radu je također pokazano da italocentrična perspektiva ne djeluje kao jednostavna nacionalna pozicija, nego kao identitetski kompenzacijski mehanizam. Ona proizlazi iz potrebe da

se rekonstruirati narušeni kontinuitet, da se izgubljeni zavičaj učvrsti u jeziku i simboličkoj strukturi. Italocentričnost stoga nije samo ideološki okvir, nego emocionalna i narativna logika zajednice u egzilu. U tom smislu, talijanski pogled na Zadar u književnosti zadarskih *esula* ne treba čitati kao isključiv ili redukcijски, već kao pokušaj stabilizacije identiteta nakon traumatičnog prekida.

Analize opusa Raffaele Cecconija, Liane De Luca i Caterine Felici pokazale su da unutar korpusa postoji raznolikost kroz koju se egzil preoblikuje u različite poetike: Cecconijev fragmentarni meditativni ton, melankolična i senzualna lirika Liane De Luca te minimalna, intimistička poezija Caterine Felici zajednički svjedoče o sposobnosti književnoga djela da iznese i transformira iskustvo gubitka. Svaki od spomenutih autora pokazuje kako egzil može biti istodobno povijesna rana i kreativni resurs, kako se iz raspada identiteta može stvoriti novi, unutarnji prostor pripadanja.

Iz svega navedenog proizlazi da se književnost zadarskih Talijana u egzilu ne može svesti ni na regionalnu ni na književnost dijaspore u užem smislu. Ona posjeduje sve elemente koji je svrstavaju u širi europski kontekst poetike književnosti u egzilu, ali istodobno čuva specifičnosti koje je povezuju s jedinstvenom povijesnom sudbinom Zadra i Dalmacije. U tome se krije njezina vrijednost: ona je istodobno jedinstvena i univerzalna, lokalna i transnacionalna.

Na kraju, može se zaključiti da književnost ne samo da čuva pamćenje jedne zajednice, nego i pokazuje da je egzil – kao kulturni, emocionalni i narativni fenomen – jedan od temeljnih načina na koji moderni subjekt razumije sebe i svijet. U tom smislu, književnost zadarskih Talijana u egzilu predstavlja nezamjenjiv doprinos ne samo talijanskoj i hrvatsko-talijanskoj književnosti, nego i globalnoj književnoj tradiciji koja se bavi pitanjima identiteta, pripadanja i smisla, u uvjetima gubitka.

Bibliografija

- Bhabha, Homi K. "DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation". *The Location of Culture*. London – New York: Routledge, 1994, pp. 139–170.
- Cecconi, Raffaele. *Calore*. Trieste: Editrice La Corsara, 1971.
- Cecconi, Raffaele. *Ciò che ho visto girando il mondo: nei soliti luoghi o nei posti più strani*. Udine: Campanotto Editore, 1999.
- De Luca, Liana. *Luoghi e tempi*. Torino: Genesi Editrice, 1983.
- De Luca, Liana. *La magnifica desolazione*. Torino: Genesi Editrice, 1990.
- De Luca, Liana. *Donne di carta*. Torino: Genesi Editrice, 1999.
- Felici, Caterina. *Reciproco possesso*. Padova: Rebellato, 1975.
- Guillén, Claudio. "On the Literature of Exile and Counter-Exile". *Books Abroad*, vol. 50, no. 2, 1976, pp. 271–280.

- Monzali, Luciano. *Gli italiani di Dalmazia e le relazioni italo-jugoslave nel Novecento*. Venezia: Marsilio, 2015.
- Nižić, Živko. "Da un mare all'altro: Ritorno poetico alla patria di Raffaele Cecconi". *La battana*, 42 (2005), 157–158.
- Said, Edward W. "Reflections on Exile". *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000.
- Toth, Lucio. *La casa di calle San Zorzi*. Roma: Sovera Edizioni, 2008.

Nikolina Gunjević Kosanović

Italocentric Narratives of Exile: History, Identity and Literature of Zadar's Italians

Summary

This article examines italocentric narratives of exile in the literature of Zadar's Italians, a community displaced in the mid-twentieth century, and reads exile not only as a historical event but as a fundamental matrix of identity, memory and narrative. Drawing on the theoretical frameworks of Edward W. Said, Homi K. Bhabha and Claudio Guillén, as well as on the historiographical work of Luciano Monzali, the study argues that exile among Zadar's Italians functions as a profound cultural and emotional structure in which the lost city of Zadar becomes a mythical *topos* and the central symbol of collective self-understanding. Italocentrism is interpreted not as a rigid ideological stance, but as a compensatory identity mechanism that reconstructs a sense of continuity by inscribing the city and its history into an Italian cultural frame. In the analytical core, the article focuses on three key authors: Raffaele Cecconi, Liana De Luca and Caterina Felici. Through close readings of Cecconi's fragmentary and meditative prose, De Luca's introspective and sensorial lyricism, and Felici's minimalist and intimate writing, the article shows how exile is transformed into a variety of poetics that share several structural traits: the idealisation of Zadar as a lost urban centre, the use of fragment as a dominant narrative form, the centrality of memory and everyday detail, and a persistent tension between nostalgia and melancholy. Exile emerges as both historical wound and creative resource, shaping language, imagery and the temporal structure of the texts. The discussion situates these Italocentric narratives within the broader field of European exile literature, while insisting on their specific Adriatic and urban dimension: for Zadar's Italians, exile is not primarily the loss of a state but the loss of a city. By reconstructing the symbolic geography of Zadar in language, these authors create an inner space of belonging that compensates for the irreversibility of historical rupture. The article concludes that the literature of Zadar's Italians in exile constitutes an important contribution not only to Italian and Croatian-Italian literary history, but also to the global tradition of exile writing, offering a nuanced perspective on how modern subjects negotiate identity, belonging and meaning under the conditions of dispossession.

Keywords: exile; Italocentric narratives; Italians from Zadar; identity; memory; fragmentation; exile literature

Примљено: 30. 10. 2025.

Прихваћено: 9. 12. 2025.